

ТЕАТРАЛЬНА ПЕДАГОГІКА МИХАЙЛА ЩЕПКІНА ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҮНТЯ СУЧАСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО АКТОРА

Локарева Г. В.

*доктор педагогічних наук, професор
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-0828-7387
lokareva.g@gmail.com*

Полупан Д. С.

*студентка II курсу магістратури
спеціальності «Педагогіка вищої школи»
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-9006-650X
dppdpdp1406@gmail.com*

Ключові слова: театральна педагогіка, акторська майстерність, новаторство, реалістичний напрям, український театр, професійна підготовка, реформаторство, корифей.

Зміст статті полягає в постановці проблеми значущості творчих надбань вітчизняних корифеїв для сучасної професійної підготовки акторських кадрів України. Театральна діяльність і практичні здобутки Михайла Семеновича Щепкіна визначили сутність «щепкінської театральної педагогіки», яку автори вважають цінним підґрунтям для роботи із сучасними майбутніми акторами. Зазначено, що саме М.С. Щепкін заклав підґрунтя театру переживання і став засновником реалістичного напрямку в сценічному мистецтві. У статті представлений дискурс здобутків, творчого шляху, акторської діяльності Михайла Семеновича Щепкіна та визначено три його аспекти, а саме: вивчення напрацювань видатного актора і їх розгляд у контексті історичного розвитку світової та вітчизняної культури; відображення життєвого і творчого шляху корифея, літературних записів і його поглядів на суспільство в довідкових виданнях різного характеру; порівняння його творчості та особистості з видатними діячами літератури й мистецтва, що набули світового значення в цій галузі. Представлено думку авторів, що саме театральна педагогіка М.С. Щепкіна розглянута недостатньо, тому сформульований четвертий аспект, якому необхідно приділити більше уваги в контексті дослідження особливостей його роботи з молодими акторами. У представленій статті авторами визначено й розглянуто дві складові частини щепкінської педагогіки: теоретична (основні принципи підготовки актора) та практична (методична). Охарактеризовано основні принципи викладання акторської майстерності М.С. Щепкіна, особливості акторської природи, способи створення сценічного образу, ідентифікаційні механізми створення ролі. Підкреслено вплив визначного діяча на театральний світ, його моральну й артистичну авторитетність, безпосередню чарівність професійної гри, тому сучасні представники сцени не можуть залишатися поза засвоєнням його художніх принципів.

Театральна педагогіка М.С. Щепкіна подана як підґрунтя в професійній підготовці сучасного майбутнього актора. У статті представлено напрями подальшого дослідження порушеної теми.

THEATER PEDAGOGY OF MYKHAILO SHCHEPKIN AS THE THEORETICAL BASIS OF THE MODERN PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE ACTOR

Lokarieva H. V.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0828-7387
lokareva.g@gmail.com*

Polupan D. S.

*2nd year Master's Student
Specialty "Pedagogy of Higher Education"
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9006-650X
dpdpdp1406@gmail.com*

Key words: *theater pedagogy, acting skills, innovation, realistic direction, Ukrainian theater, professional training, reformation, luminary.*

The content of the article consists of a problem statement of the significance of the creative heritage of domestic luminaries for the modern professional training of actors in Ukraine. Theatrical activities and practical achievements of Mykhailo Semenovich Shchepkin determined the essence of "Shchepkin's theater pedagogy", which the authors consider a valuable basis for working with modern future actors. It is noted that it was M.S. Shchepkin who laid the foundations of the theater of experience and became the founder of the realistic trend in stage art. The article presents the discourse of the achievements, creative path, and acting activity of Mykhailo Semenovich Shchepkin by scientists and defines several of its aspects: the study of the outstanding actor's groundwork and their consideration in the context of the historical development of the world and domestic culture; a reflection of the life and creative path of the luminary, literary records and his views on society in reference publications of various nature; a comparison of his creativity and personality with outstanding figures of literature and art who gained world importance in this field. The opinion of the authors is presented that the theater pedagogy of M.S. Shchepkin hasn't been considered enough, therefore, the fourth aspect is marked, which needs to be paid more attention to scientists today in the studied features of his work with young actors. In the filed work, the authors identified and considered two components of Shchepkin's pedagogy: theoretical (basic principles of actor training) and practical (methodical). The main principles of teaching acting skills of M.S. Shchepkin, features of acting nature, methods of creating a stage image, and identification mechanisms of role creation are characterized. The influence of the great theater actor on the theatrical world, his moral and artistic authority, and the direct charm of professional play is emphasized, so modern representatives of the stage cannot stay away from learning his artistic principles. The theatrical pedagogy of M.S. Shchepkin is filed in the article as a basis for the professional training of a modern future actor. The article presents directions for further research on the indicated topic.

Постановка проблеми. Сучасна система професійної підготовки й виховання майбутнього актора ґрунтується на глибинних народних традиціях, накопиченому досвіді театральних діячів,

які своїм творчим шляхом розвивали, удосконалювали та вносили нові театральні традиції в становлення актора як суспільно значущої творчої особистості. Цей процес був забезпечений дина-

мікою розвитку театру, а відповідно, й підготовкою акторів корифеями театрального мистецтва. Термін «корифей» походить із грецької мови й означає провідний, керівний. Отже корифеї як найвидатніші особистості театральної галузі вносили в акторський простір новітні ідеї, принципи, розвивали теорію та методики формування акторських умінь. Саме такою постаттю був Михайло Семенович Щепкін. Великий художник очолював цілу плеяду акторів реалістичного методу, викликаного до життя аналітичною, поліфонічною драмою, яка диктувала встановлення нових театральних принципів і законів. Він суттєво вплинув на подальший розвиток українського театру, зокрема сценічного мовлення; підготував ґрунт для розвитку реалістичних традицій сценічного мистецтва; уперше сформулював і частково систематизував закони акторської професії; реформував увесь педагогічний процес підготовки актора до сценічної діяльності, конкретизував і визначив новий напрям розвитку театральної педагогіки, спираючись на багатовіковий досвід старших поколінь.

Вивчення надбання великих діячів театрального мистецтва в цілому та безпосередньо театрального педагогічного досвіду Михайла Семеновича Щепкіна зокрема є важливим і актуальним для осмислення питань нинішнього театру, його ролі в соціокультурних процесах, а також у системі професійної підготовки сучасного актора.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження творчих напрацювань видатного актора Михайла Семеновича Щепкіна розпочалося в XIX–XX століттях вивченням і аналізом його записок, листів, розповідей, критики, переписки, його спогадів, матеріалів із бібліографії та родоводу, статей про його сценічний талант, спогадів сучасників, факсиміле (С.Т. Аксаков (1864), Н.Є. Ефрос (1920), Ю.В. Соболев (1933), А.Б. Дерман (1953), І.О. Волошин (1988) [3; 4; 5; 12] тощо.

Дослідження творчості, акторської майстерності М.С. Щепкіна представлене в науковому дискурсі в декількох аспектах.

Перший аспект. У роботах Б.В. Алперса, Д.В. Антоновича, Г.Н. Бояджиєва, С.М. Дуриліна, М.М. Заковича, Н.М. Толмазової [1; 2; 6; 7; 9; 15] напрацювання видатного актора розглядалися в контексті історичного розвитку світової та вітчизняної культури. Так, історик театру й мистецтва Дмитро Антонович робить спроби зібрати й систематизувати матеріали з історії театру, де чільне місце займає акторська діяльність М.С. Щепкіна.

Другий аспект. У довідковій літературі (Шевченківська енциклопедія, Українська мала енциклопедія, Енциклопедичний довідник за редакцією А.В. Кудрицького, Енциклопедія історії України, Енциклопедія українознавства тощо) [11;

15; 18; 19] відображено життєвий і творчий шлях корифея, літературні записки та його погляди на суспільство XIX століття.

Третій аспект. Порівняння творчої та особистісної величі Михайла Семеновича з видатними діячами мистецтва. Так, І.О. Волошин, І.В. Роздобудько розглядали постать М.С. Щепкіна в контексті українського театрального мистецтва поряд із Тарасом Шевченком [5; 13]; Б.В. Алперс порівнював театр П.П. Молчанова й театр М.С. Щепкіна [1].

Однак є і четвертий аспект, який заслуговує на наукову увагу фахівців із підготовки майбутніх акторів – це театрально-педагогіка Михайла Семеновича Щепкіна. Відповідно, **мета статті** – представити й проаналізувати основні теоретичні та практичні положення театральної педагогіки С.М. Щепкіна як методичного підґрунтя для сучасної професійної підготовки майбутнього актора.

Виклад основного матеріалу. В історії театральної педагогіки М.С. Щепкін – фігура знакова. У визнанні його чудового педагогічного таланту сходяться люди найрізноманітніших естетичних поглядів і напрямів. Михайло Семенович як педагог «вищої категорії» чудово усвідомлював свою проповідницьку місію, згодом вплинувши не лише на розвиток «реального» театрального мистецтва, але й на розвиток театральної педагогіки – найпотужнішого генератора педагогічних принципів і напрямів, до якого ми звертаємося постійно як до джерела педагогічної креативності. Заради цієї педагогічно-соціальної, суспільної місії він існував на сцені. Вона наповнювала його творчість тією ідейною, переконливою і душевною пристрасністю, яка так вражала глядачів його епохи і яка доходить до нас у створених ним сценічних образах.

Видатний театральний діяч у свій час став реформатором всього педагогічного процесу виховання актора, ретельно вивчаючи багатовіковий досвід народних традицій і сценічний досвід театральних діячів. Тому не можна сказати, що Михайло Семенович винайшов свою систему «з нічого». Він користувався кращими прийомами П.П. Мочалова, сценічними прийомами В.І. Живокіна, відкритими ним у мелодрамі майстра водевільного жанру. Він постійно перебував у пошуку, ніколи не втрачав шансу навчитися чомусь новому.

Узагальнення театрально-педагогічних пошуків великим актором можна побачити у двох методологічних аспектах: теоретичному та практично-методичному. Розглянемо їхню сутність детальніше.

Основні теоретичні положення, висунуті великим реформатором, стали новими засадами, які

містили в собі вимоги та правила, визначені ним у вирішенні творчих завдань. Зміст цих положень був спрямований на організацію акторської діяльності в новій інтерпретації роботи над роллю, у корекції застарілих підходів до майстерності актора. Його новаторські знахідки набули нормативного характеру в подальшому розвитку театрального мистецтва. Вивчивши та проаналізувавши його напрацювання, акторський досвід, підходи, новаторство, ми систематизували його педагогічні знахідки та визначили основні принципи акторської діяльності, впроваджені М.С. Щепкіним у практичну роботу над удосконаленням професійної майстерності:

- 1) принцип реалістичної манери гри;
- 2) принцип життєвості;
- 3) принцип демократичної спрямованості акторської діяльності;
- 4) принцип природності;
- 5) принцип соціальної активності;
- 6) принцип гармонійного поєднання «внутрішнього» (світовідчуття персонажа) і «зовнішнього» (втілення персонажа на сцені актором);
- 7) принцип жорсткої професійної дисципліни [8].

Традиційна в той час тенденція сценічної гри поступово була витіснена *принципом реалістичної манери гри* (і відповідного мовлення), що ґрунтується на так званій «щепкінській реформі», що лежить в основі акторської гри і сценічного мовлення того часу. Вона базується на мистецтві народних лицедіїв, манері виконання інтермедій і побутових народних драм. Згодом саме на цьому принципі буде ґрунтуватися славнозвісна система К.С. Станіславського – школа театру переживання [14]. Щодо сценічного мовлення, то протиставлення відбувалося насамперед між штучною, наспівною, раз і назавжди завченою класицистичною декламацією та простотою і життєвістю сценічного мовлення реалістичного актора [17].

Відповідно, М.С. Щепкіну довелося виробляти нову акторську техніку. Він формував свого персонажа з деталей, скрупульозно підібраних одна до одної, вносив у кожного щось «від себе», зі свого особистого досвіду. В основі його системи лежав *принцип життєвості*. Він брав певні риси своїх героїв із особистих спостережень. На власному особистісному матеріалі він створював сценічний образ, шукаючи нові засоби виразності.

Артист намагався всебічно відтворити на сцені реальне життя. Він пропагував думку про те, що актор повинен не копіювати життя, а сам «влязати» в шкіру персонажа (проникати «в душу ролі») і проживати на сцені його долю.

Досвід творчої життєдіяльності М.С. Щепкіна, бачення соціальної несправедливості визначили *принцип демократичної спрямованості актор-*

ської діяльності. У драматичних творах він грав ролі простих людей, викликаючи в глядачів співчуття до вітальних, а не піднесених людських переживань.

Михайло Семенович навчав грати просто, природно, говорити так, як говорять у житті. Побудову своєї системи актор розпочав із голосу. Він вимовляв репліки персонажів «натурально», наближено до реальних життєвих ситуацій (реалізація *принципу природності*). М.С. Щепкін не приймав миттєвого натхнення, вважав, що актор повинен домагатися природності на сцені невтомною працею і весь вільний час присвячувати репетиціям. Він прищеплював своїм учням сумлінне ставлення до роботи над образом. Це навчало акторів серйозно підходити до своєї професії. Таким чином, підкресливши соціальну вагомість і значущість ролі актора в розвитку суспільства, йому вдалося підняти рівень самосвідомості артистів, навчити трупу сприймати себе не як звичайних «лицедіїв», а як активних вихователів суспільства (*принцип соціальної активності*). Це, безсумнівно, позначилося на загальній якості акторської гри.

У своїй діяльності він прийшов до висновку, що успіх ролі лежить «всередині актора». Важливо приділяти увагу «внутрішній техніці», тобто настрою артиста, його відчуттям, емоціям, що *і є принципом гармонійного поєднання «внутрішнього» (світовідчуття персонажа) і «зовнішнього» (втілення персонажа на сцені актором)*. Згодом К.С. Станіславський також звернувся до цього принципу при створенні своєї системи «реалістичного театру» [14]. Актор повинен був не зображати персонажа, а бути ним на сцені; не копіювати життя, а втілювати його на театральних підмостках. Потрібно було увійти в образ, перейнятися ідеєю п'єси, показати героя в розвитку. А це зумовлювало велику культуру артиста, його вміння правильно підійти до задуму п'єси, «схопити» основну думку автора [17].

Претензійності й пихатості на сцені М.С. Щепкін протиставив природність і безпосередність. Він був украй «нетеатральний», грав без афекту і навмисної драматизації, «вивів на сцену правду», не копіював окремі фрази й рухи представників соціальних верств, він немов сам ставав на час гри селянином, циганом, купцем, матросом.

Актор прагнув уявити персонажа як «сина своєї епохи», тобто представника часу та певного соціального прошарку. Також для нього було вкрай важливо не «випинати» свою роль, а грати за трупою, щоб постановка виглядала гармонійно. Тобто актори не мали переходити межі «загальної ідеї» (це витоки принципу колективності за К.С. Станіславським).

М.С. Щепкін вимагав від акторів дисципліни, готовності до репетиції, знання тексту

ролі, постійної роботи над п'єсою, серйозного і глибокого ставлення до мистецтва, дотримання професійної етики. Театр для М.С. Щепкіна – не «порожня посудина», не ремесло, а вираз духовної місії (*принцип жорсткої професійної дисципліни*). Актори-партнери природно вчилися в М.С. Щепкіна і на репетиціях, і на спектаклях. Робота з виховання актора як професіонала-художника і, одночасно, як особистості проходила в нескінченних приватних бесідах.

Театрально-педагогічні ідеї М.С. Щепкіна, дозволили не тільки систематизувати педагогічні принципи й канони в професійній підготовці актора, а й сформулювати (надати) методичні вказівки, представлені ним у листі до свого учня С.В. Шумського. Михайло Семенович зробив першу спробу систематизувати зашифровані для нас основні педагогічні (методичні) закони підготовки актора, закони розвитку його професійної грамотності:

«1) не відкидай зауважень, а вникай у них глибше, і для перевірки себе та порад завжди май на увазі натуру;

2) «влязь» у шкіру дійової особи, вивчай добре її суспільний побут, її освіту, її особливі ідеї, якщо вони є, і тримай увагу на суспільстві її минулого життя; коли все це буде вивчено, тоді всі положення, взяті з життя, ти неодмінно висловиш вірно: ти можеш зіграти іноді слабо, іноді задовільно (це часто залежить від душевного стану), але зіграєш вірно;

3) пам'ятай, що досконалість не дана людині; але, сумлінно займаючись, ти будеш до цього наблизитися настільки, наскільки природа дала тобі здібностей;

4) ніколи не намагайся спеціально смішити публіку, адже і веселе, і серйозне впливає все-таки з вірного погляду на предмет; і вір мені, що за 2-3 роки ти побачиш у своїх ролях різницю; з кожним разом роль виходитиме кругліше, природніше;

5) слідкуй невсипуще за собою; нехай публіка тобою задоволена, але сам до себе будь суворішим за неї і вір, що внутрішня нагорода вища за всі оплески;

6) намагайся бути в суспільстві, скільки дозволить час; вивчай людину в масі, не залишай жодного анекдоту без уваги, і завжди знайдеш попередню причину, чому сталося так, а не інакше: ця жива книга замінить тобі всі теорії, яких, на жаль, у нашому мистецтві досі немає;

7) вдивляйся в усі верстви суспільства без усякого упередження до того чи іншого, і побачиш, що скрізь є і добре, і погане; і це дозволить у грі кожному суспільству віддати своє, а саме: граючи селянина, ти не вмітимеш зберегти світську пристойність при повній радості, а в ролі пана – у

гніві не розкричишся й не розмахнешся, як селянин;

8) не нехтуй обробкою сценічних положень і різних дрібниць, помічених у житті; але пам'ятай, щоб це було допоміжним засобом, а не головним предметом: перше добре, коли вже вивчене і зрозуміле зовсім друге», – писав М.С. Щепкін [15].

Перераховані вище педагогічно-методичні задуми дозволяють виділити основні постулати професійно-творчого становлення актора щепкінської школи.

Михайло Семенович учив грати просто, природно, говорити так, як говорять у житті. Побудову своєї системи актор якраз почав із голосу. Він вимовляв репліки персонажів природно, «натурально». М.С. Щепкін не приймав миттєвого натхнення, вважав, що актор повинен домагатися природності на сцені невтомною працею і весь вільний час присвячувати репетиціям. Він прищеплював своїм учням сумлінне ставлення до роботи над образом. Це навчало акторів серйозно ставитися до своєї професії. Акторство, вважав він, не «розвага», а серйозне ремесло, здатне подіяти на глядачів і справити благотворний вплив на їхню душу.

Він формував свого персонажа з деталей, скрупульозно підібраних одна до одної, вносив у кожную роль щось «від себе», зі свого особистого досвіду. В основі його системи лежала життєвість. Він брав певні риси своїх героїв із власних спостережень. Словом, артист намагався всебічно відтворити на сцені реальне життя. Він пропагував думку про те, що актор повинен не копіювати життя, а сам «влязати» в шкіру персонажа (проникати «в душу ролі») і проживати на сцені його долю.

Крім цього, актор прагнув уявити персонажа як «сина своєї епохи», тобто представника часу і стану. Також для нього було вкрай важливо не «випинати» свою роль, а грати за трупом, щоб постановка виглядала гармонійно. Тобто актори не мали переходити межі «загальної ідеї».

М.С. Щепкін вимагав від акторів беззаперечної дисципліни, досконалого знання тексту ролі, безперервної, постійної роботи над п'єсою, серйозного і глибокого ставлення до мистецтва, готовності до репетиції, незважаючи на бажання та умови. Іншими словами, ним були закладені основи професійної етики в акторській діяльності. Театр для М.С. Щепкіна – не «порожня посудина», не ремесло, а вираз духовної місії. Це його святилище! «Театр для актора – храм. Твоє життя, твоя честь – усе належить безповоротно сцені, якій ти віддав себе. Твоя доля залежить від цих підмостків. Стався з повагою до цього храму і примусь поважати його інших. Священнодій або забирайся геть» [17].

На думку Михайла Семеновича, професійний актор повинен бути завжди зібраний і серйозно ставитися до своєї професійної діяльності. Він вважав «недбалими акторами» тих, хто особливо вільно розгулював по сцені або був у верхньому одязі. Ця неповага обурювала його до глибини душі. У цій дрібниці він бачив підготовку до розбещеності.

Отже, М.С. Щепкін став реформатором театру – основоположником методу критичного реалізму. Після його реформи акторської гри неможливо було грати на сцені по-старому. Його віддане ставлення до театру, неприборкана енергія внутрішніх переживань на сцені при зовнішній суворості надовго визначили загальний стиль труп театру. Пошук органіки, тобто гармонійного поєднання «внутрішнього» (світovidчуття персонажа) і «зовнішнього» (втілення персонажа на сцені актором) завершився в творчості великого артиста.

Новаторство М.С. Щепкіна озброєне не просто окремими прийомами театральної педагогіки, а саме системоутворювальними засадами для подальшого професійного становлення майстерності актора. Із плином часу щепкінська педагогічна школа трансформувалася в окрему педагогічну систему виховання і навчання професійних акторів, увібравши в себе багато елементів, не знищуючи їхньої своєрідності.

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Отже, ставши видатним актором, М.С. Щепкін ніколи не спочивав на лаврах,

він завжди був до себе вимогливим і самокритичним. У ньому абсолютно не було акторського егоїзму, невиправданої самовпевненості, відчуття лідерства. Він завжди навчався мудрості життя з мистецтва великої літератури, використовував творчий досвід своїх колег-акторів. Характерною рисою його акторської діяльності було те, що він ніколи не кидав роботу над роллю: для нього кожна вистава – це нове вивчення ролі, глибинне занурення в образ персонажа, інакше осмислення ідеї, розвиток творчого бачення драматургії, нюансування емоційних станів героя тощо. При цьому важливо, що своє розуміння театрального мистецтва М.С. Щепкін передавав учням-акторам; він був педагогом за своєю природою.

Вивчення творчих здобутків корифеїв театру взагалі та новаторських пошуків М.С. Щепкіна зокрема є важливим, актуальним для осмислення питань сьогоденного театру і його ролі в сучасній культурі, а також значущим у професійному вихованні майбутнього актора.

Для втілення педагогічних ідей М.С. Щепкіна в процес сучасної підготовки майбутнього актора необхідне подальше дослідження світоглядної основи його театральної педагогіки і творчості, а також вивчення творчого апарату актора, який базується на особливостях акторської природи, вивчення механізму створення сценічного образу (заснованого на переживанні). Усе це ще не отримувало в науковій літературі належного висвітлення й буде предметом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алперс Б.В. Театр Мочалова и Щепкина. Москва : Искусство, 1979. 632 с.
2. Антонович Д.В. Триста років українського театру (1619–1919). Прага : Укр. громад. вид. фонд, 1925 (Друк. «Легіографія»). 272 с.
3. Волошин І.О. Актор Щепкін на Україні: (до 200-річчя з дня народження). Київ : Мистецтво, 1988. 137 с.
4. Волошин І.О. Михайло Щепкін і Україна. Київ : Мистецтво, 1963. 44 с.
5. Волошин І. Т. Шевченко і М. Щепкін. Київ : Мистецтво, 1963. 95 с.
6. Дурилін С.М. Творча єдність. Київ : Державне видання образотворчого мистецтва і муз. літератури, 1957. 173 с.
7. Культурологія. Українська і зарубіжна культура : навчальний посібник / М.М. Закович, І.А. Зязюн, О.М. Семашко та ін. ; за ред. М.М. Заковича. Київ : Знання, 2009. 589 с.
8. Локарева Г.В., Полупан Д.С. Основні принципи акторської діяльності Михайла Семеновича Щепкіна. *Методологічні та практичні проблеми професійної підготовки акторів і дизайнерів: матеріали V науково-методичного семінару (Запоріжжя, 25 листопада 2021 року)*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. С. 50–55.
9. История зарубежного театра: в 4-х ч. / ред.: Г.Н. Бояджи́ев, А.Г. Образцова. Москва : Просвещение, 1981–1987. ч. 3 / ред.: Г.Н. Бояджи́ев, А.Г. Образцова. 2-е изд., перераб. и доп. 1986. 255 с.
10. Історія Української РСР: у 10 т. / гл. редкол.: Ю.Ю. Кондуфор (гл. ред.) та ін. ; АН УРСР, Ін-т історії. Київ : Наукова думка, 1981–1985. Т. 4 / редкол.: Н.Н. Лещенко (відп. ред.) та ін. 1983. 694 с.
11. Енциклопедія українознавства: Словникова частина: 11 т. / Наукове товариство імені Шевченка ; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж, Нью-Йорк : Молоде життя, 1995. 398 с.
12. Эфрос Н.Е. М.С. Щепкин (Опыт, характеристики). Петербург : Художественное издательство Светозар, 1920. 90 с.

13. Роздобудько І. Щепкін і Шевченко / Східна Слобожанщина. Українці навколо України. [Архівовано 22 березня 2022 у Wayback Machine].
14. Станіславський К.С. Моя жизнь в искусстве. Собрание сочинений в восьми томах. Том 1. Москва : Государственное издательство «Искусство», 1954. 544 с.
15. Толмазова Н.М. Щепкін Михайло Семенович. *Енциклопедія історії України: Т. 10* / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2013. 688 с.
16. Український драматичний театр: Нариси історії [В 2 т.] / під ред. М. Рильського. Т. 1: Дожовтневий період. Київ : Наукова думка, 1967. 518 с.
17. Щепкин М.С. Записки. Письма. Москва : Искусство, 1952. 682 с.
18. Щепкіна Михайла Семеновича портрет. *Шевченківська енциклопедія: Т. 6* / гол. ред. М.Г. Жулинський. Київ : Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка, 2015. 1013 с.
19. Щепкін М.С. Українська мала енциклопедія : 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1967. 2102 с.

REFERENCES

1. Alpers B. V. (1979) Teatr Mochalova i Shchepkina. [Mochalov and Shchepkin Theater] Moscow: Iskustvo. P. 632 [in Russian]
2. Antonovych D. V. (1925) Trista rokiv ukrainskogo teatru (1619–1919) [Three hundred years of Ukrainian theater (1619–1919)] / Prague: Ukr. com. edit. fund, (Print. "Legiography"). P. 272 [in Ukrainian].
3. Voloshyn I. O. (1988) Aktor Shchepkin v Ukraini: do 200-richcha z dnya narodzhennya [Actor Shchepkin in Ukraine: (to the 200th anniversary from his birth)] / Kyiv: Mystetstvo. P. 137 [in Ukrainian].
4. Voloshyn I. O. (1963) Mihailo Shchepkin i Ukraina [Mykhailo Shchepkin and Ukraine] / Kyiv: Mystetstvo. P. 44 [in Ukrainian].
5. Voloshyn I. O. (1963) T. Shevchenko i M. Shchepkin [T. Shevchenko and M. Shchepkin] / Kyiv: Mystetstvo. P. 95 [in Ukrainian].
6. Durlin S. M. (1957) Tvorchya yednist [Creative unity]. Kyiv: State publication of fine arts and musical literature. P. 173 [in Ukrainian].
7. Kulturologia. Ukrainska ta zarubizhna kultura: navchalniy posibnik [Culturology. Ukrainian and foreign culture: study guide] (2009) / Kyiv: Znannia. P. 589 [in Ukrainian].
8. Lokarieva H. V., Polupan D. S. (2021) Osnovni principy aktorskoj diyalnosti Mihaila Semenovicha Shchepkina. Metodologichni ta praktichni problemi profesiinoj pidgotovki aktoriv i disaineriv: materialu V naukovno-metodichnogo seminaru [The main principles of the acting activity of Mykhailo Semenovich Shchepkin. Methodological and practical problems of professional training of actors and designers: materials of the 5th scientific and methodical seminar] (Zaporizhia, November 25, 2021). Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. P. 50-55 [in Ukrainian].
9. Istoria zarubezhnogo teatra: v 4 ch. [History of the foreign theater: in 4 parts] (1986) / Moscow: Prosvetshenie P. 255 [in Russian].
10. Istoria Ukrainskoj RSR [History of the Ukrainian SSR: in 10 vol.] (1983) / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Institute of History. Kyiv: Naukova dumka, 1981-1985. Vol. 4. P. 694 [in Ukrainian].
11. Enciclopedia ukrainoznavstva: Slovnikova chastina: 11 t. [Encyclopedia of Ukrainian studies: Dictionary part: 11 volumes] (1995) / Naukove tovaristvo imeni Shevchenka. Paris, New York: Molode zhittya. P. 398 [in Ukrainian].
12. Efros N.E. (1920) M.S. Shchepkin (Opit harakteristiki) [M.S. Shchepkin (Experience of characteristics)]. St. Petersburg: Svetozar Art Publishing House. P. 90 [in Russian].
13. Rozdobudko I. (2022) Schepkin i Shevchenko [Schepkin and Shevchenko]. / Eastern Slobozhanshchyna. Ukrainians around Ukraine. [in Ukrainian].
14. Stanislavskiy K. S. (1954) Moya zhizn v iskustve. Sbranie sochinenii v vosmi tomah [My life in art. The collection is composed in eight volumes.] Vol. 1. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo "Iskusstvo". P. 544 [in Russian].
15. Tolmazova N.M. (2013) Shchepkin Mihailo Semenovich [Shchepkin Mykhailo Semenovych] [Electronic resource] / Encyclopedia of the history of Ukraine: Vol. 10 / NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka. P. 688 [in Ukrainian].
16. Ukrainskiy dramatichnij teatr: Narisi istorii [Ukrainian Drama Theater: Essays on History] [In 2 vols.] (1967) Vol. 1: Pre-October period. Kyiv: Naukova dumka. P. 518 [in Ukrainian].
17. Shchepkin M. S. (1952) Zapiski. Pisma [Notes. Letters] Moscow: Iskustvo. P. 682 [in Russian].

18. Shchepkina Mihaila Semenovicha portret [Portrait of Mykhailo Semenovych Shchepkin] (2015) / Vol. 6. Kyiv: Institute of Literature named after T. G. Shevchenko. P. 1013 [in Ukrainian].
19. Shchepkin M. S. (1967) Ukrainska mala encyclopedia [Ukrainian small encyclopedia]: 16 books: in 8 volumes / By order of the Administration of the Ukrainian Orthodox Church in Argentina. Buenos Aires. P. 2102 [in Ukrainian].